

Invaze 21. srpna 1968 přivedla do Československa skoro půlmiliónovou armádu

20.8.2024 - | Vojenský historický ústav Praha

Již v roce 1967 sílily v Československu kritické hlasy požadující ekonomické reformy a změny v dalších oblastech života společnosti. Konflikty a krize se v důsledku neřešení hromadily a prohlubovaly již od poloviny šedesátých let a začaly přerůstat ve stále otevřenější krizi komunistického režimu.

Ve společnosti, i v KSČ, se postupně vyprofilovaly dvě skupiny. První požadovala provedení skutečných reforem, jež by vedly ke zlepšení životních podmínek obyvatelstva, zatímco druhá se jakémukoliv pohybu snažila zabránit.

Spisovatelé vystupují

S první otevřenou kritikou režimu Antonína Novotného vystoupili na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů v červnu 1967 mladí spisovatelé a dramatici (Ivan Klíma, Pavel Kohout, Milan Kundera, Ludvík Vaculík, Václav Havel a další) požadující svobodu slova, zrušení cenzury a demokratizaci života. Vedení KSČ v čele s prvním tajemníkem a prezidentem republiky A. Novotným to hodnotilo jako pokus o nastolení protisocialistické platformy a vůči spisovatelům tvrdě zakročilo.

Novotného další nevhodné kroky vůči Slovákům na oslavách 100. výročí založení slovenského lycea v Martině v srpnu 1967 a jeho snahy vyřešit problémy mocensky a administrativně jenom krizi ve státě nadále prohlubovalo. Při prosazení tvrdé linie proti svým oponentům hodlal využít především ČSLA a Bezpečnost.

Kritické hlasy na vedení KSČ, porušování zásad kolektivnosti vedení a činnosti Novotného zaznívaly na počátku podzimu téhož roku již uvnitř KSČ. Na zasedání ÚV KSČ na konci září zazněly v mnohem koncentrovanější podobě, ale projevíly se až na zasedání nejvyššího stranického orgánu o měsíc později. Hlavním kritikem se stal dosavadní první tajemník ÚV KSS Alexander Dubček, jenž svými názory sjednotil slovenský tábor ve straně s podporou některých českých komunistů.

Výsledné usnesení bylo ostrou kritikou dosavadního stranického vedení v čele s Novotným. Před zasedáním prosincového pléna ÚV KSČ si Novotný již uvědomoval, že svoji dosavadní absolutní pozici ve straně ztrácí a požádal o podporu generálního tajemníka KSSS Leonida I. Brežněva. Doufal, že zásah ze strany Sovětů v jeho prospěch umlčí veškerou kritiku v KSČ i ve společnosti. Přes Brežněvovu podporu však dále pokračoval na přelomu roku 1967 a 1968 ostrý střet o mocenské pozice ve straně doprovázené různými fámami o možném zásahu armády a Bezpečnosti. Nakonec jedinou skutečnou změnou bylo oddělení funkce prezidenta a prvního tajemníka, jímž se stal za souhlasu sovětské strany Alexander Dubček.

Postoj k osobě Novotného a jeho politice podobně jako ve společnosti rozdělil také armádu do dvou skupin. K jeho největším zastáncům patřili náčelník Generálního štábu ČSLA arm. gen. Otakar Rytíř, genmjr. Jan Šejna z Hlavního výboru KSČ na Ministerstvu národní obrany a rovněž ministr arm. gen. Bohumír Lomský. Proti podpoře Novotného se postavili náčelník Hlavní politické správy genpor. Václav Prchlík, náměstek ministra genpor. Martin Dzúr. Podobně jako Novotný začali jeho stoupenci v armádě rychle ztrácet pozice a již v únoru 1968 se objevily první petice požadující jejich odvolání. Kritika vedení se rozšířila i do nižších stupňů velení v armádě.

Zdvižený prst ze zahraničí

Vývoj v Československu od počátku sledovali ostatní socialistické země s nedůvěrou a nepochopením. Mezi přední kritiky, kromě Sovětů, náleželi generální tajemník PSDS Wladyslaw Gomulka a první tajemník SED Walther Ulbricht. V ekonomické reformě, ve zrušení cenzury, vzniku společenských organizací mimo platformu Národní fronty a v dalších liberalizačních krocích viděli vážné ohrožení socialismu v Československu, které by mohlo přerůst v krizi ve vztazích s dalšími státy Varšavské smlouvy.

Proto již od jara 1968 se snažilo sovětské vedení a další země socialistického bloku na různých bilaterálních jednáních přimět československé komunisty politickými kroky k revizi dosavadního vývoje. Zároveň se sovětská strana připravovala na možný vojenský zásah na území Československa. Politická jednání pokračovala v průběhu jara a léta 1968 a vyústila v setkání československého vedení se Sověty v čele s L. I. Brežněvem 29. července v Čierné nad Tisou.

V té době již byla vyjednávací pozice pro československé komunisty značně složitá. Demokratizační proces nabíral na rychlosti a s oslabujícím vlivem vedení KSČ na jeho vývoj. Vznikly nové politické subjekty stojící mimo Národní frontu; Klub angažovaných nestraníků, K-231. Bývalí sociálně demokratičtí funkcionáři se snažili obnovit Československou stranu sociálně demokratickou. Byla obnovena činnost po únoru rozpuštěných spolků Sokol, Orel a Junák. Na Žofíně v Praze se sešli bývalí příslušníci Pomocných technických praporů.

Ve společnosti bylo voláno po nápravě křivd z první poloviny padesátých let. Rovněž v armádě vznikly nové politické a profesní organizace: Svaz vojáků z povolání, Svaz letců ČSSR nebo Svaz vojenské mládeže, který prakticky nahradil organizace ČSM v armádě. Podobně jako v civilním sektoru (Akční program KSČ z 5. dubna) připravovalo armádní velení svůj Akční program, v němž byly pojmenovány nejpalčivější problémy v armádě.

Invaze se chystá

Mezitím pokračovaly přípravy Sovětů na vojenské obsazení Československa. Již na jaře vydal ministr obrany SSSR maršál A. A. Grečko direktivu nařizující skupinám sovětských vojsk v Polsku, Maďarsku a v NDR zahájení příprav operace DUNAJ s cílem invaze do Československa. K prvnímu neúspěšnému pokusu o invazi došlo již na počátku května. Další se pak uskutečnil v červnu v rámci velitelsko-štabního cvičení ŠUMAVA, které probíhalo na našem území. Cvičení se zúčastnilo necelých 24 000 vojáků a stalo se významnou přípravou Sovětů pro okupaci ČSSR. Ta vyústila v soustředění okupačních sil ve vyčkávacích prostorech podél československé hranice 29. července.

Po skončení jednání v Čierné nad Tisou došlo ve vedení KSSS k přesvědčení, že ústně dojednanou dohodu československá strana neplní. Proto se sovětská strana rozhodla k vojenskému zásahu v ČSSR. Okamžik zahájení invaze byl stanoven na 23.00 hodinu 20. srpna. K proryvu státní hranice došlo již o necelé dvě hodiny dříve v prostoru BÄRENSTEIN - VEJPRTY. Severní skupina sovětských vojsk (Polsko) s jednou polskou armádou a Jižní skupina sovětských vojsk (Maďarsko) s jednou maďarskou motostřeleckou divizí a jedním bulharským plukem začali v noci z 20. na 21. srpna obsazovat území Československa.

V tu dobu již bylo informováno armádní velení o invazi a na rozkaz ministra národní obrany M. Dzúra měla armáda zachovat klid a neklást odpor. Jako první byla obsazena strategicky důležitá letiště, na nichž přistávala transportní letadla s výsadečnými vojsky. Od jihu a ze severu se do nitra Československa valily pozemní síly.

Dne 26. srpna se na území ČSSR nacházela skoro půlmilionová okupační armáda v síle 27 divizí. ČSLA až na malé výjimky se s okupanty nestřetla a zůstala naprosto paralyzována. Většina vojáků z povolání i v základní službě invazi vojsk států Varšavské smlouvy odsuzovala.

Okupaci Československa skončilo období tzv. Pražského jara. Vzedmula se proti ní vlna odporu a demonstrací, které však nemohly zvrátit vývoj směřující k „normalizaci“. Dubčekovo vedení postupně ztrácelo pozice ve státě i ve straně a k moci se dostávalo Husákovo křídlo ochotné spolupracovat se Sověty. V dubnu 1969 se stal prvním tajemníkem strany Gustáv Husák. V srpnu téhož roku schválilo Federální shromáždění tzv. pendrekový zákon, jenž umožňoval tvrdě postihovat účastníky protivládních demonstrací.

Husákovo vedení zrušilo naprostou většinu reforem provedených v šedesátých letech, „očistilo“ stranu od jejích liberálních členů a propustilo z vedoucích funkcí profesionální a intelektuální elity, které podporovaly reformy Pražského jara nebo neprojevíly souhlas s „normalizací“. V souvislosti s vývojem po 21. srpnu se řada lidí rozhodla pro odchod z Československa do zahraničí. Podle hrubých odhadů odešlo do emigrace asi 300 000 osob.

Postižená byla i armáda

Okupace tvrdě zasáhla i ČSLA. Sovětská strana požadovala pro svá vojska několik divizních rajónů, kde hodlala rozmístit až 150 000 vojáků. Po následných jednáních došlo ke snížení na 75 000 vojáků a odchodu zbytku okupačních jednotek do začátku listopadu 1968. Na území Československa byla soustředěna Střední skupina sovětských vojsk s velitelstvím v Milovicích v síle armádního sboru. Ta setrvala v Československu až do roku 1991, kdy ve druhé půli června opustil území republiky poslední železniční transport s technikou a vojáky.

Následné vynucené dislokační změny se týkaly asi stovky útvarů ČSLA. Ve velmi krátké době armáda přesunula 1200 tanků, 700 obrněných transportérů a 1100 děl. Do nových posádek odešlo téměř 5000 vojáků z povolání, 24 000 vojáků základní služby a 900 občanských pracovníků vojenské správy. Sedm posádek ČSLA uvolnila do 8 dnů, čtrnáct posádek do dvou týdnů a jedenáct posádek do 23 dnů.

Kromě dislokačních problémů postihla armádu rovněž rozsáhlá personální čistka, v jejímž průběhu bylo z armády vyhozeno tisíce vojáků z povolání. Armádnímu velení se tuto ztrátu nikdy nepodařilo kvalitativně zacelit a povolání vojáka postupně ztratilo veškerý kredit ve společnosti.

Na počátku sedmdesátých let se Československo vrátilo mezi poslušné členy socialistického bloku a setrvalo v něm až do roku 1989.

Jan Šach

Další informace k tématu

Mezi fotografiemi je i snímek, který dokumentuje reakci zaměstnanců Vojenského muzea na Žižkově na invazi.

další snímky:

Sovětská letadla na Pražském letišti Ruzyně během okupace srpnu 1968

Snímek Václavského náměstí v Praze během srpnových dní roku 1968

Snímek kolony okupačních tanků stojící na ulici v jednom z československých měst v srpnu 1968

Exponáty ve sbírkách VHÚ Praha - podsbírka Varia

Vlajka potřísněná krví, 1968

Protisovětský leták ze srpna 1968

Články k tématu Invaze vojsk Varšavské smlouvy:

Nejstarší oběť invaze vojsk Varšavské smlouvy

Sovětská invaze v roce 1968 způsobila i bytovou nouzi

Antonín Abraham - Jeden ze 137 obětí okupace

Jiří Sozanský - Invaze 68

Před čtvrtstoletím odešla z Československa sovětská vojska

Miroslav Málek - Oběť od budovy rozhlasu

Vojenské cvičení ŠUMAVA, předzvěst konce Pražského jara '68

Srpen 1968 v posádce Milovice-Mladá

Kniha s novými poznatky o okupaci 1968 a jejích obětech

Proč cizí armády nezasáhly v Polsku 1981 tak, jako v Československu 1968?

<https://www.vhu.cz/invaze-21-srpna-1968-privedla-do-ceskoslovenska-skoro-pulmilionovou-armadu>